

4630

بسم الله الرحمن الرحيم

www.Ketab.ir

سرشناسه:	طاهری: محمد؛ ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور:	زبان قرآن در اندیشه علامه طباطبایی (علیه السلام): با رویکرد انتقادی به دیدگاه نومعتزله / محمد طاهری؛ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری:	۱۹۲ ص.
شابک:	978-600-441-168-4
زبانت:	مجموعه مبانی نظری اسلام؛ ۵۴
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
موضوع:	قرآن - علوم قرآنی
موضوع:	قرآن - شیعه - قرن ۱۴
موضوع:	معتزله - دیدگاه
موضوع:	طباطبایی، محمد؛ بن، ۱۳۶۰ - ۱۲۸۱ - دیدگاه درباره قرآن
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۶ ط۲۵۸/ط.ا.ب۲
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۱۷۹
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۵۰۰۷۴۴۳

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «مبانی نظری اسلام»: ۰۲۵-۳۲۱۱۰۳۶۶

صندوق پستی: ۶۱۷۳-۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: andishe@maaref.ac.ir

زبان قرآن در اندیشه علامه طباطبائی رحمته الله

با رویکرد انتقادی به دیدگاه نومعتزله

محمد طاهری

پژوهشگر حوزه فلسفه دین

مجموعه مبانی نظری اسلام

۵۴

زبان فارسی در اندیشه علامه طباطبائی با رویکرد انتقادی به دیدگاه دب معتنزله

نویسنده: محمد باقری

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

حروفچین: اعظم یزدلی / ویراستار: امیرعباس رحمانی

صفحه‌آرا: سعید نائینی / طرح جلد: کارگاه طراحی سار در چه

ناشر: دفتر نشر معارف / نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۱

شمارگان: ۵۰۰ نسخه /

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۴۴۱ - ۱۶۸ - ۴

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

مدیریت پخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۷۷۴۰۰۰۴

- اراک: ۰۸۶-۳۲۲۲۹۰۳۸ ■ ارومیه: ۰۴۴-۳۲۲۵۴۶۴۱ ■ اصفهان: ۰۳۱-۳۲۳۵۱۳۴۱ ■ اهواز: ۰۶۱-۳۲۲۳۸۰۰۰
- تهران: ۰۲۱-۸۸۹۱۱۲۱۲ ■ خرم‌آباد: ۰۶۶-۳۲۲۲۳۲۷۱ ■ رشت: ۰۱۳-۳۲۳۴۴۵۶۹ ■ زنجان: ۰۲۴-۳۲۳۶۶۴۲۵
- ایلام: ۰۹۱۰۷۷۵۵۱۸۸ ■ بجنورد: ۰۵۸-۳۲۲۱۲۲۸۳ ■ بندرعباس: ۰۳۶-۳۳۶۱۷۵۵۷ ■ بیرجند: ۰۵۶-۳۲۲۴۱۷۹
- ساری: ۰۱۱-۳۳۲۵۳۰۲۰ ■ شهرکرد: ۰۳۸-۳۲۲۴۳۲۲۲ ■ شیراز: ۰۷۱-۳۲۳۴۴۶۱۴ ■ قزوین: ۰۲۸-۳۲۲۴۰۰۷۶
- قم: ۰۲۵-۳۷۷۳۵۴۵۱ ■ کرج: ۰۲۶-۳۴۴۳۵۲۹۰ ■ کرمان: ۰۳۴-۳۲۲۳۱۴۶۶ ■ کرمانشاه: ۰۸۳-۳۷۲۳۸۴۱۱
- گرگان: ۰۱۷-۳۲۲۳۷۸۸۰ ■ مشهد: ۰۵۱-۳۲۲۲۰۱۱۹ ■ یاسوج: ۰۹۱۰۷۷۵۵۱۸۵ ■ یزد: ۰۳۵-۳۶۲۳۰۳۳۱

نشانی الکترونیکی: E-mail: info@ketabroom.ir؛ پایگاه اینترنتی: www.ketabroom.ir

سخن آذاین

یکی از بنیادین پرسش‌ها در نظام اعتقادی و معرفتی اسلام، این است که آیا راهی برای فهم مفاد قرآن و درجست مقصود اصلی آن در اختیار مخاطبان این متن وحیانی قرار دارد؟ این پرسش با توجه به این نکته اهمیت مضاعف می‌یابد که براساس متن قرآن و تصریح ائمه معصومین (ع) شخص در بررسی مسلمان حقیقی، است که عقاید و رفتار او منطبق با قرآن باشد. بنابراین، فهم قرآن شرط لازم برای اعتقاد به قرآن در عقیده و رفتار است. امروزه این مسئله و مسائل پرشمار مرتبط با آن، در مجامع مباحث کلام جدید، ذیل مبحث «زبان دین» و «زبان قرآن» محل بحث و بررسی شخصیت‌های مختلف در قلمروهای فکری گوناگون است و مبنای مختلف معرفت‌شناختی و دین‌شناختی، منتهی به ارائه نظریات مختلف در باره مدلول و مفاد زبان قرآن شده است.

امروزه یکی از مسائل مطرح در زمینه زبان قرآن، بارمعنایی و مفاد عینی قصص قرآنی است. بسیاری از مفسران و محققان دین‌پژوه، معتقدند قصص قرآنی، علاوه بر حکایت از وقایع گذشته، دارای مفاد معرفتی در راستای هدایت انسان‌ها هستند؛ اما در مقابل اشخاص مختلف این نظر بوده و مدعی‌اند قصص قرآنی همانند زبان قرآن، نمادین است و ضرورتی ندارد که قصص قرآن حکایت از واقعه عینی داشته باشند. یکی از شخصیت‌هایی که نظریه اخیر را انتخاب کرده و بر آن تصریح و اصرار دارد، احمد خلف‌الله است که تحت تأثیر آمین خولی با تطور آراء در زمینه فهم و تفسیر قرآن، مدعی است ضرورتی ندارد قصص قرآن را حامی از واقعه عینی تاریخی و دارای بارمعنایی خاص بدانیم لکه این قصص بیشتر ماهیت نمادین دارند.

اثر حاضر، حاصل کوشش محققانه جناب آقای **محمد طاهری** از فارغ التحصیلان دانشگاه معارف اسلامی است. ایشان با توجه به زمینه مسئله و ادعای احمد خلف الله و شخصیت های همفکراو، در پی یافتن پاسخ به پرسش نخست این نوشتار بوده و در این مسیر ادعاهای همسو نظریه مادیانگاری زبان قرآن و به طور محوری دیدگاه شخصیت های نومعتزله در قرن حاضر را جستجو و سامان بخشیده، سپس بر اساس دیدگاه های تفسیری علامه طباطبائی رحمته الله علیه به نقد و بررسی آنها پرداخته است.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی، از زحمات نویسنده محترم و همه اساتیدی که در تدوین این اثر بذل مساعیت کردند، به ویژه جناب حجت الاسلام دکتر محمد عرب صالحی که زحمت نظارت علمی اثر را برعهده داشتند و جناب حجت الاسلام دکتر حسن پناهی آزاد که علاوه بر ارزیابی اثر، امور نظارتی را برعهده نمودند و مدیر گروه پژوهشی مبانی نظری اسلام برعهده داشتند و نیز همکاری های مدیر محترم امور پژوهشی جناب آقای سید سعید روحانی و همکاران ایشان، صمیمانه سپاسگزاری کرده و منظر نایاب و سازنده اساتید و پژوهشگران محترم عرصه معارف اسلامی می باشد.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم

(۱۱- ۴۴)

۱۳	پیشگفتار
۱۵	پیشینه پژوهش
۱۷	مفاهیم پژوهش
۱۷	یک. زبان نمادین
۲۰	دو. واقع گرایی
۲۱	سه. زبان قرآن
۲۳	۱. فطرتی بودن زبان قرآن
۲۴	۲. زبان ولایتی بودن قرآن
۲۴	۳. زبان نمادین بودن قرآن
۲۵	۴. زبان قرآن، زبان عرف عام
۲۵	۵. زبان قرآن، زبان عرف عقلا
۲۵	۶. زبان قرآن، زبان عرف خاص
۲۶	۷. اعجازی بودن زبان قرآن
۲۷	۸. نظریه ترکیبی زبان قرآن
۲۷	۹. زبان قرآن، زبان عربی
۲۷	شناختاری بودن زبان قرآن
۲۹	نظریه‌های غیر شناختاری زبان دین
۲۹	یک. رویکرد پوزیتیویستی به زبان دین
۳۰	دو. رویکرد ابزارانگاره به زبان دین

۳۱.....	سه. رویکرد احساس گرایانه به زبان دین
۳۲.....	چهار. نظریه نمادین
۳۳.....	پنج. نظریه اسطوره‌ای
۳۴.....	تفسیر ادبی
۳۴.....	یک. تعریف ادب و علوم ادبی
۳۵.....	دو. تعریف تفسیر ادبی
۳۶.....	سه. پیشینه و خاستگاه
۴۲.....	قصه‌ها
۴۳.....	یک. عوه بیان داستان در قرآن
۴۳.....	دو. عنصر مهم قصه‌های قرآن
۴۴.....	سه. نوع قصه‌ها در قرآن

فصل دوم: دیدگاه محمد احمد خلف‌الله درباره زبان قرآن

(۹۲-۴۵)

۴۹.....	گفتار اول: نگاه امین خولی به زبان قرآن
۴۹.....	الف) زندگی‌نامه
۵۱.....	ب) جریان تفسیر بیانی
۵۱.....	یک. اهمیت دادن به بیان ادبی قرآن
۵۱.....	دو. استفاده از زبان عربی در نزول قرآن
۵۲.....	سه. ملاحظه سطح درک مردم عصر نزول و آوردن آیات متناسب با این سطح
۵۵.....	گفتار دوم: مؤلفه‌های تفسیر ادبی
۵۵.....	الف) ناکارآمدی تفسیر ترتیبی و روی آوردن به تفسیر موضوعی
۵۶.....	ب) انجام مطالعات حول قرآنی (دراسة حول القرآن)
۵۷.....	ج) انجام مطالعه درون قرآنی (دراسة القرآن نفسه)
۵.....	د) پرداختن به عبارات و جملات بعد از مفردات
.....	هـ) استفاده مفسر از روان‌شناسی و جامعه‌شناسی
۶۳.....	گفتار سوم: بیان دیدگاه خلف‌الله در زبان قرآن
۶۳.....	الف) سیر تحول فکری خلف‌الله
۶۷.....	ب) تبیین دیدگاه
۶۸.....	یک. چگونگی تأثیر اندیشه اصلاحی بر تفسیرنگاری
۶۸.....	دو. تنزل جایگاه تفسیر نقلی

سه. تفسیر نکردن مبهمات قرآن	۶۹
چهار. توجه به آیات تاریخی قرآن	۶۹
پنج. قصه تاریخی از نگاه خلف‌الله	۷۱
شش. قصه تمثیلی و نمادین از نگاه خلف‌الله	۷۳
هفت. نوع تمثیل در قرآن در کلام خلف‌الله	۷۶
ت. قصه اسطوره‌ای از نگاه خلف‌الله	۷۹
فصل چهارم: ادله غیر واقع‌نما بودن قصص قرآن	۸۳
الف. شیوه ادبی در تاریخ نویسی قرآن	۸۳
ب) بیان کردن قصه با به‌خاطر اثر روان‌شناختی آن	۸۴
ج) ادعای حسیله بر پایه حقیقتی مشرکان در اسطوره‌انگاری قصه‌ها	۸۵
د) همسو بودن قصص قرآن با تاریخ اهل کتاب	۸۷
ه) اختلاف صورت‌ها و بیان‌ها یک قصه در جاهای گوناگون	۸۸
و) ناسازگاری روایت‌های قرآنی با حاصل پژوهش‌های تاریخی	۸۹
ز) ناسازگاری قسمت‌های از قصص با عقاید	۹۱
نتیجه	۹۲

فصل سوم: نقد دیدگاه خلف‌الله

(۱۷۶-۹۳)

گفتار اول: دیدگاه علامه طباطبایی در باب زبان قرآن	۹۷
تمثیل و تمثّل در کلام علامه	۱۰۰
گفتار دوم: دیدگاه خلف‌الله در واقع‌نمایی قصص قرآن و نقد آن	۱۰۷
الف) دیدگاه خلف‌الله	۱۰۷
ب) نقد دیدگاه خلف‌الله	۱۰۹
یک. نقدی بر انگیزه‌های خلف‌الله	۱۰۹
۱. چگونگی ورود شیطان به بهشت	۱۰۹
۲. برداشت گزینشی خلف‌الله از تفاسیر	۱۱۰
دو. برداشت‌های نادرست خلف‌الله از کلام مفسران گذشته	۱۱۱
سه. چگونگی اشتراک قصه و مَثَل در تخیلی بودن	۱۱۲
چهار. ورود قصص تمثیلی و نمادین در قرآن	۱۱۶
پنج. نقد «شیوه ادبی در تاریخ‌گویی»	۱۳۴
شش. مراد از داستان در قرآن	۱۳۸

۱۲۸	هفت. واقعیت داشتن داستان‌های قرآن
۱۳۰	هشت. بررسی جریان تفسیر بیانی
۱۳۲	نه. نقد «بیان کردن قصص قرآن به خاطر اثر روان‌شناختی آن»
۱۳۵	ده. نقد «ادعای خلف‌الله بر باور حقیقی مشرکان در اسطوره‌انگاری قصه‌ها»
۱۴۵	یازده. نقد «همسو بودن قصص قرآن با تاریخ اهل کتاب»
۱۴۷	۱. بررسی قصه اصحاب کهف
۱۵۲	دوازده. نقد «اختلاف بیان‌های یک قصه در جاهای گوناگون»
۱۵۵	۲. نسبت اول موسی با خانواده خود
۱۵۶	۳. سمت دوم. تصویر عصای موسی به گونه‌های مختلف
۱۵۸	سیزده. نقد «ناسازگاری روایت‌های قرآن با حاصل پژوهش‌های تاریخی»
۱۶۱	۱. مکان در قرآن
۱۶۲	۲. منبع کشف آثار تاریخی
۱۶۳	۳. اشکال دیگر خلف‌الله
۱۶۴	۴. حضرت صالح و قوم ثمود مشرک حجر
۱۶۶	۵. یک اشتباه تاریخی دیگر
۱۶۷	۶. قوم عاد
۱۶۸	چهارده. نقد «ناسازگاری روایت‌های قرآن با عقاید»
۱۶۹	۱. داستان ذوالقرنین
۱۷۰	۲. ذوالقرنین کیست؟
۱۷۰	۳. دلایل انطباق ذوالقرنین با کوروش
۱۷۱	۴. سدسازی کوروش
۱۷۱	۵. سخن المیزان درباره «عین حمئه»
۱۷۲	۶. آیا فرشتگان جنگیدند؟
۱۷۴	پانزده. پیام‌های اخلاقی
۱۷۷	نتیجه

فصل چهارم: دیدگاه بعضی از همفکران خلف‌الله در قصص قرآن

(۱۷۷-۱۸۴)

۱۷۹	محمد مجتهد شبستری
۱۸۰	عبدالکریم خطیب
۱۸۲	کتاب حبیب السیر
۱۸۵	منابع و مآخذ